



ПИСЬМО ПРО СЕБЕ В ІСТОРІЇ ФРАНЦУЗЬКОГО РОМАНУ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ

Павленко Ю. Чорнильна історія. Письмо про Себе фікційного суб'єкта (на матеріалі французького роману XVIII – поч. XXI ст.). – Київ: Вид. центр КНЛУ, 2018. – 416 с.

Монографія Юлії Павленко містить декілька підстав, щоби стати подією в сучасному вітчизняному літературознавстві. Почнемо з того, що солідних наукових праць, присвячених французькому роману, у нас уже давно не було. І в цьому аспекті вихід у світ рецензованої книжки заповнює прогалину в українських філологічних студіях. По-друге, фокус на письмі про Себе в дослідженні Ю. Павленко дає змогу розкрити цілий комплекс питань, що перебувають на авансцені сучасного літературно-критичного дискурсу. Це, зокрема, питання фікційності художнього простору, природи та потужності метафори, жанру, тілесності та ін. Варто зауважити, що в українському літературознавстві також відсутні ґрунтовні праці про феномен особистісного письма. До Ю. Павленко жоден дослідник так ґрунтовно не аналізував ані історію французького роману, оповідь у якому є письмом героя, ані письмо про Себе як таке. Тож і предмет, і об'єкт монографії “Чорнильна історія”, безсумнівно, вирізняються новизною та актуальністю.

Ю. Павленко – автор численних статей, тематика яких уже десять років розкриває феномен письма про Себе героя французького роману. Особливо приємно, що багатолітня робота увінчалась виходом комплексної синтетичної монографії. Починалось дослідження під керівництвом видатного науковця – професора Валентини Іванівни Фесенко, праці якої завжди ставали відкриттям найновіших тенденцій французького літературознавства, знайомством із новими іменами у французькій літературі. Беззаперечно, рецензована студія засвідчила, що Ю. Павленко гідно продовжує шлях свого вчителя. Кафедра теорії та історії світової літератури КНЛУ, яка із 2013 р. носить ім'я Валентини Іванівни Фесенко, започаткувала друк наукових праць у колекції імені В. І. Фесенко “Інцепіт”. Уже побачили світ три книжки Валентини Іванівни: “Література. Живопис. Кінематограф: інтермедіальний дискурс”, “Новітня французька література” та “Література французького романтизму” (упорядником останньої виступила саме Ю. Павленко).

Монографія “Чорнильна історія” продовжила розгортання колекції В. І. Фесенко.

Рецензоване монографічне дослідження – синтез багаторічного досвіду наукових конференцій, організованих кафедрою теорії та історії світової літератури КНЛУ, кожна з яких неодмінно стає подією наукового життя в нашій країні, а наукові збірники за матеріалами конференції допомагають у розгортанні розвідок багатьох науковців. Зв'язок дисертаційних студій із тематикою цих конференцій уже, можна сказати, став гарною традицією. Тема монографії Ю. Павленко безпосередньо корелює з конференцією “Модуси автобіографічного письма” 2010 р. Утім із назв параграфів рецензованої праці можна побачити, що й досвід багатьох інших (про подорож, дім, віртуальність, транскультурність, оніризм, місто тощо) знайшов свою практичну користь.

Категорія письма, поза сумнівом, належить до базових як у філософській, так і в літературознавчій думці. З огляду на це сама постановка проблеми, в основі якої лежить роль письма

у процесі самопізнання суб'єкта, видається важливою та актуальною. Варто погодитися з аргументами авторки монографії щодо актуальності предмета дослідження, адже письмо – переважно у віртуальному просторі – буквально заповнює наше життя. І розгляд цієї проблеми в різних аспектах (у всій повноті її значень) на матеріалі роману дав змогу авторці проявити в літературі функцію антропологічної лабораторії, у якій висвітлені смисли процесу письма про Себе фікційного суб'єкта розкривають конструктивне навантаження особистісного письма реальної людини.

Викликає захоплення те, як зважено й аргументовано авторка монографії підійшла до вибору об'єкта розгляду. Аналіз поезики та поетичальності французьких романів, художній простір яких визначений роботою письма героя-оповідача, у діахронічному вимірі історії французької літератури та в синхронії окремих культурно-історичних парадигм (Просвітництво, романтизм, модернізм, рубіж ХХ – ХХІ ст.) дав змогу визначити типологічні особливості цього різновиду роману, який, відштовхуючись від теорії Р. Барта, авторка монографії називає текстом-письмом. Ю. Павленко робить висновок про те, що твори, у яких репрезентована робота письма, попри залучення їх до розгляду романів-щоденників чи епістолярних текстів, мало вивчені саме в аспекті семантики процесуальності письма про Себе. Адже до Ю. Павленко смисли письма дослідники зазвичай розглядали тільки в контексті автобіографії/автофікції реальних людей, акцентували відношення виписаної історії до життєвих подій і фактів реального біографічного автора; унаслідок цього метафорика художнього твору та фікційний суб'єкт письма залишались репресованими. Про письмо реального автора Ю. Павленко знає не менше, ніж про фікційних суб'єктів у ролі *homo scribens*: згадаймо, що саме їй належить передмова та примітки до українського видання "Сповіді" Ж.-Ж. Руссо. Зміщуючи фокус дослідницької уваги з образу первинного автора на героя-оповідача як автономну фігуру, Ю. Павленко вперше заглиблюється у студії метафор письма, метаморфоз суб'єкта письма,

комунікаційної арки тексту-письма. Завдяки цьому тексти, що давно стали класикою французької літератури, відкриваються в новому світлі, а гіпотетичний читач отримує законне місце в діалогічній ситуації художнього тексту, що утворює свою роль як антропологічної лабораторії.

Стрижнем рецензованої праці виступає саме розмова про метафори письма та розкриття їхньої семантичної глибини, до чого авторка монографії, безсумнівно, має особливий хист. Переконливо звучить аргумент Ю. Павленко на користь вибору методу мікрочитання (Ж.-П. Рішар) як головного знаряддя літературознавчої інтерпретації письма про Себе. Принагідно зауважимо, що методологія тематичної критики женецької феноменологічної школи мало репрезентована в українському літературознавстві. Висвітлюючи в першому розділі історію теоретичного вивчення особистісного письма у французьких наукових студіях, авторка наголошує метафори в риториці теми письма як корифеїв (Ж. Лакана, Ж. Дерріда, Р. Барта, М. Фуко, Ф. Лежена), такі маловідомі (Ж. Гюсдорф, Ж. Руссе, Ж. Сгар, Ж.-Ф. Шантаретто, Т. Павел, Ж. Лекарм) чи майже не відомі в Україні французьких літературознавців нашого часу (Ф. ле Тузе, Ж.-Л. Жанель, К. Серве, В. Стьенон, Е. Піш та ін.). Маючи на меті ввести в українське літературознавство їхні ідеї та розгорнути дослідження заявленої проблематики у вітчизняних наукових студіях, Ю. Павленко залучає до теоретико-методологічної основи своєї роботи здобутки російської антропологічної школи (В. Подороги та його колег). Спільним елементом різних підходів до аналізу письма, як зауважує авторка монографії, виступає саме метафоричність мовлення про письмо. Тож заручившись підтримкою цілої армії дослідників особистісного письма, авторка сміливо занурюється в роботу з художнім простором французьких романів, щоби проаналізувавши різні його рівні, запропонувати сітку кодів для розгляду тексту-письма.

Дослідження логічно структуроване. Реципієнт монографії зовсім не мусить бути дипломованим фахівцем у галузі французької літератури: другий розділ, присвячений історико-культурному

вектору письма про Себе фікційного суб'єкта французького роману, докладно познайомить читача із широкою панорамою текстів, розкриє причини звернення до роботи письма в кожному з них та увиразнить ту деталь, яка робить кожен з аналізованих творів потрібним у розгляді феномену особистісного письма.

Оприявлений у монографії художній матеріал набагато ширший за окреслені авторкою межі об'єкта аналізу. Попри те, що в назві монографії та певного параграфу фігурує XVIII ст. як стартова культурно-історична парадигма (у ній, показує Ю. Павленко, утвердились головні смисли письма про Себе та художні особливості тексту-письма), розгляд творів у контексті заявленої проблематики починається з апокрифічних мемуарів XVII ст. Уперше в українському літературознавстві проаналізовано "Португальські листи" (1669 р.) Гієрага. Великою мірою заповнення лакун у вітчизняних студіях про французьку літературу стосується й таких широко відомих творів, як "Юлія, або Нова Елоїза" Ж.-Ж. Руссо, "Черниця" Д. Дідро, "Небезпечні зв'язки" Ш. де Лакло, про які до монографії Ю. Павленко в нас не існувало солідних праць. Звісно, художній матеріал у рецензованому дослідженні розглянуто в річищі тематичної критики, а тому брались до уваги ті складники, що в певний спосіб корелюють із темою письма. Завдяки інтересу авторки до художніх деталей аналіз у руслі тематики особистісного письма не звузив, а розширив розуміння текстів. Передусім це стосується тих творів, на які Ю. Павленко пропонує подивитися по-новому, досліджуючи письмо героя-оповідача. Наприклад, герої-лібертени з роману Лакло постають у новому світлі, а небезпечні зв'язки, як показує авторка монографії, запускає не порушення моральних норм, а робота письма. Так само переоцінюється досвід героїні роману Дідро "Черниця": замість жертви режиму вона постає суб'єктом, котрий здійснює просвітницький проект пізнання. Список творів, які можна назвати відкриттям монографії, продовжують у контексті романтичної парадигми "Обермен" Сенанкура, "Анжеліка" Ж. де Нерваля, у контексті модернізму – "Сутінковий красень"

Ж. Грака, "Пасторальна симфонія" А. Жіда, "Неможливе" Ж. Батая, "Балакун" Л.-Р. Дефоре та всі романи рубежу XX – XXI ст., які становлять об'єкт розгляду Ю. Павленко ("Щоденник тіла" Д. Пенака, "Подорож Бальдасара" А. Маалуфа, "Ніч каліграфів" Я. Гата, "Отрута кохання" та "Еліксир кохання" Е.-Е. Шмітта, "Салон у Вюртемберзі" П. Кіньяра, "С, або Надія на життя" А. Д. Гарі). Аналіз роботи письма фікційного суб'єкта в інших творах засвідчив неможливість існування вичерпної інформації про текст, істинної інтерпретації як такої. "Сповідь сина століття" А. де Мюссе, "Адольф" Б. Констана, "Ніжність" А. Барбюса, "Нудота" Ж.-П. Сартра, "Зломлена" С. де Бовуар, "Гадючник", "Старосвітський хлопчина" Ф. Моріака, "Несказаний" С. Беккета, "Дихай!" А.-С. Брасм відкрили своє текстове повідомлення в новому тематичному річищі (і це не весь перелік творів, на які звертає увагу рецензована монографія). Варто згадати також про широкий діапазон інтертекстуальних відсилок та проєкцій, що завжди влучно вказують на важливі деталі тексту-письма (усі перелічувати тут буде зайвим, але зауважимо, що діалог французького роману із "Сентиментальною мандрівкою" Л. Стерна належить до найцікавіших місць монографії).

Після розгляду текстів за історико-культурними епохами третій розділ дослідження в інший спосіб класифікує об'єкт аналізу – тепер за жанровими модусами письма (лист, щоденник, мнемографія). У цьому розділі яскраво та аргументовано розкрито особливості наративної організації романів, у яких герой-оповідач є суб'єктом письма. До теоретичних відкриттів монографії можна зарахувати аналіз героя в естетичній діяльності письма про Себе, обґрунтування фігури *homo scribens*.

Четвертий розділ репрезентує ще один спосіб систематизації художнього матеріалу – за кодами тіла, подорожі та дому. Ю. Павленко показує, що накладання семантичних полів мандрівки, дому, тіла та письма увиразнюють письмо про Себе як вимір конструювання ідентичності суб'єкта. Чи не найцікавіші місця монографії – аналіз метафоричного коду письма про Себе в методологічному річищі Гастона

Башляра: поєднання метафор нарциса та фенікса влучно завершують розгляд феномену тексту-письма.

Висновки досить вдало підсумовують результати дослідження, логічно та вмотивовано впливають із цікавого й фахово проаналізованого матеріалу: Юлія Павленко визначає місце творів, про які йшлося в монографії, у корпусі текстів-письма про Себе французької літератури, та пояснює механізм залучення реального читача у процес конструювання ідентичності суб'єкта, запрограмований цим типом роману.

Оцінюючи монографію "Чорнильна історія. Письмо про Себе фікційного суб'єкта (на матеріалі французького роману XVIII – початку XXI ст.)", варто сказати, що рецензована праця, безсумнівно, буде цікавою для науковців,

учителів, студентів, найширшого кола читачів, зацікавлених у французькій літературі та заявленій проблематиці. Адже вона не лише висвітлює художні особливості письма про Себе фікційного суб'єкта, а й дає змогу побачити в історії літератури інопростір, необхідний людині для пізнання. Ю. Павленко володіє здатністю говорити про складні речі простою і зрозумілою для всіх мовою, тому й пересічний читач знайде для себе в цій монографії багато цікавого.

Рецензована праця важлива тим, що вона показує приклад уважного читання як класики, так і літературних новинок, пропонує модель аналізу художнього простору, визначеного роботою письма фікційного суб'єкта, акцентує аспекти утвердження письма про Себе як антропологічної лабораторії.

Олександр Гон
м. Київ

Отримано 12 червня 2018 р.



Чик Д. Longo sed proximus intervallo: жанрові системи української та англійської прози кінця XVIII — середини XIX ст.: монографія / [наук. ред. В. А. Зарва]. — ФОР Цюпак А. А., Хмельницький, 2017. — 356 с.

У центрі уваги автора — проза українських (В. Наріжний, О. Сомов, М. Гоголь, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, П. Куліш, Т. Шевченко, О. Стороженко та ін.) й англійських письменників (М. Г. Льюїс, Енн Редкліф, В. Г. Айрленд, Джейн Остен, Дж. Мор'є, Марія Еджворт, В. Скотт, Ч. Діккенс, В. М. Теккерей та ін.), яка розглядається у призмі компаративної жанрології. Основна мета дослідження — побудова типології жанрових систем. Окрему увагу приділено теоретичним і методологічним аспектам генези уявлень про жанрову систему, термінологічному дискурсу та специфіці формування прозових жанрів української літератури окресленого періоду. Серед проаналізованих явищ — проблема формування канону в українській літературі, образ «благородного розбійника» в романтичній прозі першої половини — середини XIX ст., пародіювання топосу готичного замку, топос відьомства, мотив інцесту, жанри фейлетону, «фізіологічного нариса», крутійського роману, міфологічний код романів виховання, жанровий різновид «роману великої дороги», жанрові особливості історичного роману, жанровий різновид сімейного роману-хроніки.

О. Б.